

De opvattingen van pedagogiek-leraren versus die van vakleerkrachten

in verband met het functioneren van de kweekschool

J. ROGGEMA

In een eerdere publicatie (Roggema, 1969) werd erop gewezen dat leraren voor het ene vak, wat betreft hun opvattingen, aanzienlijk kunnen verschillen van leraren voor een ander vak. Zo bleek uit het op Rijkskweekscholen verrichte onderzoek dat het grootste verschil in opvattingen bestaat tussen de leraren voor het vak pedagogiek en de leraren voor de vreemde talen. Uit een nadere analyse van het materiaal blijkt dat de pedagogiekleraren meer verschillen van de opvattingen van de totale groep van leraren dan de leraren voor enig ander vak. Dit verschil is dusdanig dat de leraren voor het vak pedagogiek wel haast beschouwd kunnen worden als een aparte categorie van leraren.

Hieronder geven we aan de hand van enquêtegegevens een overzicht van de opvattingen waarin de leraren pedagogiek verschillen van die van de vakleerkrachten. Mede op grond van deze gegevens zullen we vervolgens enige opmerkingen maken over de verhouding tussen de pedagogiek-leraren en wat de vakleerkrachten genoemd worden, in verband met het functioneren van de kweekschool.

De opvattingen van pedagogiek- versus die van andere leraren

Bij het onderzoek werd gebruik gemaakt van een uit 126 items bestaande enquête-lijst. Het blijkt dat de leraren pedagogiek op meer dan de helft van deze items significant verschillend reageren in vergelijking tot de andere leraren¹. Aangezien wij niet al deze gegevens kunnen vermelden doen wij een keuze uit het materiaal.

De relatie leraar-leerlingen

De enquête zie voor de volledige lijst: Roggema, 1969, p. 132 e.v.) bevat een groot aantal uitspraken met betrekking tot de verhouding tussen leraar en leerlingen. Met name deze items blijken grote verschillen op te leveren wanneer we de pedagogiek-leraren met de vakleerkrachten vergelijken. In de eerste plaats blijkt dat de leraren pedagogiek een uitgesproken positievere perceptie van de leerling heeft dan de vakleerkrachten.

In het algemeen blijkt dat de pedagogiek-leraar in tegenstelling tot de andere leraren het niet eens of in mindere mate eens is met uitspraken die de leerlingen een gebrek aan verantwoordelijkheid, zelfstandigheid en belangstelling verwijten (zie tabel 1).

In de tweede plaats blijkt dat de pedagogiek-leraren het in veel minder sterke mate eens zijn met uitspraken die de noodzaak van een schoolse didactiek benadrukken (zie tabel 2).

In de derde plaats blijkt dat de pedagogiek-leraar in veel minder sterke mate het gezag van de leraar tegenover zijn leerlingen beklemtoont dan de vakleerkracht. Een en ander mag blijken uit de reacties op een uitspraak als gegeven in tabel 3.

De drie in verband met de relatie leraar-leerlingen onderscheiden aspecten hangen ten nauwste met elkaar samen. Men kan ze samenvatten onder de noemer „schools”. Het blijkt dat de leraar voor het vak pedagogiek zich in het algemeen veel minder schools opstelt tegenover de leerlingen dan de vakleerkrachten.

Tabel 1

		+2	+1	0	-1	-2
De leerlingen hebben in het algemeen een groot gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel; wanneer je niet regelmatig overhoort dan wordt er 'gefreesd' (84).	ped.:	1.5	16.9	18.5	49.2	13.8
	andere:	7.5	45.4	17.9	27.5	1.8
		$z = -5.799^2$				
Als je de leerlingen niet wat aan het handje houdt, voeren ze weinig uit (123).	ped.:	1.5	26.2	16.9	47.7	7.7
	andere:	4.3	56.8	17.9	19.3	1.8
		$z = -5.540$				
De leerlingen zijn onvoldoende zelfstandig, je moet vaak wel voor ze denken (98).	ped.:	0.0	27.7	15.4	49.2	7.7
	andere:	3.9	54.6	17.9	22.9	0.7
		$z = -5.434$				
Als leraar ben je nergens, wanneer je afhankelijk zou zijn van de belangstelling en de zelfverantwoordelijkheid van de leerlingen (92).	ped.:	0.0	9.2	24.6	49.2	16.9
	andere:	6.1	35.0	21.8	31.4	5.7
		$z = -5.265$				

Het functioneren van de beroepsopleiding

Uit een eerder gerapporteerd onderzoek (Rog-gema, 1970) blijkt dat de leerlingen van Rijkskweekscholen een weinig gunstig oordeel uitspreken over het functioneren van de be-roepsopleiding. Blijkens tabel 4 wordt dit oor-deel van de leerlingen gedeeld door de leraren. Hier blijkt echter ook weer een verschil op te treden tussen de leraren pedagogiek en de vak-leerkrachten. Eerstgenoemden blijken het veel meer eens te zijn met uitspraken die op tekort-en van de beroepsopleiding wijzen.

Overleg met betrekking tot didactische vraagstukken

Mede tegen de achtergrond van de opvattingen over de tekorten van de beroepsopleiding is het min of meer voor de hand liggend dat de pedagogiekleraren meer dan andere leraren de noodzaak van overleg over didactische vraagstukken zullen benadrukken (zie tabel 5).

De relatie directeur-leraren

In het algemeen blijken leraren het eens te zijn

Tabel 2

		+2	+1	0	-1	-2
De leerlingen leren het best wanneer ze weten dat ze iedere keer overhoord kunnen worden (109)	ped.:	0.0	36.9	20.0	35.4	7.7
	andere:	12.5	58.2	15.0	13.6	0.7
		$z = -5.901$				
Wanneer je de leerlingen niet regelmatig aan de tand voelt, zoeken ze de weg van de minste weerstand (24).	ped.:	3.1	50.8	21.5	21.5	3.1
	andere:	24.6	58.6	8.2	7.5	1.1
		$z = -5.643$				
Ik behandel korte stukken stof en overhoor regelmatig (80).	ped.:	0.0	13.8	12.3	55.4	18.5
	andere:	3.6	38.9	16.4	36.4	4.6
		$z = -5.371$				
Wanneer je wilt dat de leerlingen wat opsteken dan moet je hun de stof wel grotendeels voorkauwen (79).	ped.:	0.0	9.2	4.6	63.1	23.1
	andere:	1.8	30.7	15.0	39.6	12.9
		$z = -4.657$				

Tabel 3

		+2	+1	0	-1	-2
Je moet de leerlingen zo nu en dan goed laten voelen wie de baas is in de klas (101).	ped.:	1.5	6.2	24.6	36.9	30.8
	andere:	5.4	25.7	25.4	33.6	10.0
		$z = -4.739$				

Tabel 4

		+2	+1	0	-1	-2
Het onderwijs in de speciale didactiek van de verschillende vakken schiet op vele punten tekort (90).	ped.:	33.8	47.7	15.4	3.1	0.0
	andere:	13.9	30.4	45.7	8.2	1.8
		$z = -5.463$				
De afstemming van het onderwijs aan de kweekschool op de ervaringen van de leerlingen op de leer- en hospiteerscholen laat zeer te wensen over (58).	ped.:	24.6	40.0	13.8	15.4	6.2
	andere:	9.3	25.0	38.9	24.6	2.1
		$z = -3.515$				
De kweekschool schiet tekort in de didactische vorming van de leerlingen (38).	ped.:	20.0	33.8	23.1	21.5	1.5
	andere:	9.6	21.8	35.4	30.0	3.2
		$z = -3.036$				

met uitspraken waarin de directeur een leidinggevende rol in onderwijskundige zaken wordt toegekend. Met enkele van deze uitspraken zijn de pedagogiek-leraren het meer eens dan de vakleerkrachten (zie tabel 6).

Hoewel leraren het in het algemeen overwegend eens zijn met deze en dergelijke uitspraken over de rol van de directeur, zijn zij het anderzijds ook eens met uitspraken die een grotere invloed van de directeur op het functioneren van het totaal in de weg staan. Aan de ene kant wijst de leraar op zijn gebondenheid aan het leer- en examenprogramma. Anderzijds

is de leraar van mening dat hij binnen het voorgeschreven programma aanspraak mag maken op een zo groot mogelijke mate van professionele autonomie. Een grotere invloed van de directeur op onderwijskundige zaken zou de door de leraar gevoelde verantwoordelijkheid ten opzichte van het leer- en examenprogramma kunnen doorkruisen. Tevens kan een toename van de invloed van de directeur op het totaal van de opleiding een vermindering van de autonomie van de leraar betekenen.

Zowel wat betreft de gebondenheid aan het

Tabel 5

		+2	+1	0	-1	-2
Zinvol overleg over didactische vraagstukken is niet goed mogelijk omdat ieder vak zijn eigen specifieke eisen heeft (9).	ped.:	0.0	3.1	6.2	52.3	38.5
	andere:	4.6	15.7	15.0	50.0	14.6
		$z = -5.233$				
Overleg met betrekking tot didactische vraagstukken kan zinvol zijn, maar het moet niet leiden tot bindende afspraken, aangezien iedere leraar een persoonlijke wijze van lesgeven heeft (120).	ped.:	12.3	44.6	20.0	21.5	1.5
	andere:	18.9	60.4	12.1	7.9	0.7
		$z = -3.420$				
Het is wenselijk dat de leraren onderling overleg plegen om te komen tot een betere aansluiting van de vakken onderling (40).	ped.:	49.2	50.8	0.0	0.0	0.8
	andere:	38.2	51.4	7.9	2.1	0.7
		$z = -2.284$				

Tabel 6

		+2	+1	0	-1	-2
De directeur zou zich, in overleg met de leraren uiteraard, meer bezig moeten houden met de didactische aanpak van de leerlingen, de onderlinge aansluiting van de vakken en meer van dergelijke onderwijskundige zaken (82).	ped.:	35.4	36.9	21.5	4.6	1.5
	andere:	15.0	46.4	25.0	11.8	1.8
					z = -3.072	
De directeur dient overleg tussen leraren over de didactische aanpak van de leerlingen te stimuleren en hij dient er op toe te zien dat de eventuele overeenkomsten door de leraren individueel worden nageleefd (34).	ped.:	27.7	47.7	16.9	6.2	1.5
	andere:	21.4	40.4	24.3	11.4	2.5
					z = -1.986	

Tabel 7

		+2	+1	0	-1	-2
Je kunt wat betreft de onderlinge aansluiting van vakken niet altijd rekening houden met de wensen van andere leraren, aangezien je uiteindelijk toch gebonden bent aan het leer- en examenprogramma (26).	ped.:	3.1	36.9	13.8	38.5	7.7
	andere:	2.5	46.4	20.0	28.9	2.1
					z = -1.986	
De leraar is bij de keuze van de stof gebonden aan het leer- en examenprogramma en hoeft als het er op aankomt geen rekening te houden met eventuele wensen van directeur of andere leraren (6).	ped.:	0.0	15.4	18.5	53.8	12.3
	andere:	6.1	23.6	13.2	47.9	9.3
					z = -1.925	

leer- en examenprogramma als het benadrukken van de autonomie van de leraar verschillen de pedagogiek-leraren van de vakleerkrachten (zie tabel 7).

Terloops dient te worden opgemerkt dat de verschillen die deze uitspraken opleveren in overeenstemming zijn met de verschillen die

uitspraken over de relatie leraar-leerlingen in verband met het leer- en examenprogramma opleveren. Ook hier zien we dat de vakleerkracht zich in vergelijking tot de leraren pedagogiek zich sterker verantwoordelijk voelt voor het leer- en examenprogramma en dat hij derhalve geen invloed van anderen c.q. de

Tabel 8

		+2	+1	0	-1	-2
Ik probeer de discussie over de stof zoveel mogelijk in de hand te houden, aangezien je anders niet klaar komt voor het examen (100).	ped.:	1.5	27.7	24.6	43.1	3.1
	andere:	6.1	52.9	21.4	18.9	0.7
					z = -4.849	
Ik probeer in een les altijd de stof door te komen die ik me voor ogen gesteld had (77).	ped.:	4.6	41.5	16.9	30.8	6.2
	andere:	8.6	55.7	8.6	24.3	2.9
					z = -2.520	
Je kunt bij het lesgeven lang niet altijd afgaan op de belangstelling van de leerlingen, aangezien je je als leraar moet houden aan het leer- en examenprogramma (65).	ped.:	6.2	55.4	10.8	24.6	3.1
	andere:	8.9	66.1	9.3	13.9	1.8
					z = -2.234	
Het is irriterend wanneer de leerlingen veel interesse voor een bepaald onderwerp hebben; als je niet oppast, kom je niet door de stof heen (16).	ped.:	0.0	1.5	4.6	44.6	49.2
	andere:	0.7	4.3	11.4	45.4	38.2
					z = -2.140	

Tabel 9

		+2	+1	0	-1	-2
Tussen directeur en leraren dient een collegiale en geen hiërarchische verhouding te bestaan (2).	ped.:	36.9	33.8	13.8	15.4	0.0
	andere:	59.6	31.4	4.6	3.6	0.7
$z = -4.065$						
De directeur dient bij conflicten tussen leraren en leerlingen altijd achter de leraar te staan (106).	ped.:	1.5	9.2	32.3	41.5	15.4
	andere:	8.2	20.7	23.2	39.6	8.2
$z = -2.503$						
Binnen de beperkingen van het leer- en examenprogramma dient de leraar geheel onafhankelijk te zijn bij de keuze van de te behandelen stof (110).	ped.:	15.4	44.6	15.4	21.5	3.1
	andere:	30.7	57.5	6.8	4.6	0.4
$z = -4.750$						
De directeur moet volgens mij geen invloed uitoefenen op de omvang van de door de leraren behandelde stof (25)	ped.:	6.2	35.4	24.6	29.2	4.6
	andere:	19.6	43.2	18.2	17.1	1.8
$z = -3.611$						
De directeur dient zich te onthouden van het uitoefenen van invloed op de door de leraren te behandelen stof mits deze leraren zich houden aan het leer- en examenprogramma (67).	ped.:	12.3	32.3	13.8	36.9	4.6
	andere:	20.0	44.3	18.9	16.1	0.7
$z = -3.524$						
De directeur dient zich te onthouden van het uitoefenen van invloed op de wijze waarop de leraren de stof behandelen (41).	ped.:	9.2	32.3	7.7	44.6	6.2
	andere:	19.3	38.9	15.0	24.6	2.1
$z = -3.38$						
De autonome positie van de leraar belemmert een goede onderlinge afstemming van de werkzaamheden van de verschillende leraren binnen een school (122).		+2	+1	0	-1	-2
	ped.:	7.7	43.1	21.5	24.6	3.1
andere:	2.9	25.0	29.3	39.3	3.6	
$z = -3.218$						
Als de directeur een bepaald onderwijskundig beleid zou willen voeren, zou hij al gauw in conflict met de autonomie van de leraar komen (48).	ped.:	3.1	27.7	15.4	43.1	10.8
	andere:	8.6	29.3	30.7	29.6	1.8
$z = -2.971$						
Een zinvol overleg tussen directeur en leraren wordt belemmerd door de autonome en onafhankelijke positie van de leraar (125).	ped.:	3.1	27.7	18.5	38.5	12.3
	andere:	2.9	10.7	22.5	52.5	11.4
$z = -2.037$						
De autonomie van de leraar is een waarborg voor het goed functioneren van de school (103).	ped.:	1.5	18.5	32.3	41.5	6.2
	andere:	3.6	24.3	35.7	32.5	3.9
$z = -1.820$						

leerlingen op het gebeuren in de klas gedooft (zie tabel 8).

Wat betreft de autonomie van de leraar leveren de in tabel 9 opgenomen uitspraken een verschil op.

Op grond van deze gegevens kunnen wij er vanuit gaan dat de pedagogiekleraren minder dan de vakleerkrachten geneigd zijn om de autonomie van de leraar te beklemtonen en dat zij de directeur meer invloed willen toe-

kennen bij de keuze van de stof en de wijze waarop deze stof behandeld wordt. De vakleerkrachten zijn daarentegen meer geneigd om het accent te leggen op de collegiale aard van de relatie tussen directeur en leraren.

De ondervinding van pedagogiek- versus die van andere leraren

Uit enig cijfermateriaal, over de opleiding en

onderwijservaring van leraren voor de diverse vakken blijkt o.a. dat de leraren pedagogiek veel langer dan vakleerkrachten aan een lagere school verbonden zijn geweest. Hoewel pedagogen gemiddeld iets jonger zijn dan de vakleerkrachten, zijn zij gemiddeld 9.9 jaar als onderwijzer verbonden geweest aan een lagere school, terwijl het gemiddelde voor vakleerkrachten gemiddeld 5.6 jaar is. (Voor uitvoeriger gegevens, zie Roggema, 1969, tabel VI. 2, p. 99).

Hoewel pedagogiek-leraren relatief meer akten bezitten dan vakleerkrachten doet het verschil in aantal l.s.-jaren dat pedagogen meer „onderwijs- of leerling-georiënteerd” zijn en dat vakleerkrachten daarentegen meer „vakgeoriënteerd” zijn. Waar bij leraren pedagogiek mogelijk primair de uitdaging ligt in het onderwijzen als zodanig, zijn vakleerkrachten wellicht primair geïnteresseerd in een bepaald vak.

De verhouding tussen pedagogen en vakleerkrachten

Men zou kunnen volstaan met de constatering van de verschillen in de opvattingen van pedagogen en vakleerkrachten. Er zijn echter een aantal aanleidingen die het zoeken van een verklaring van deze verschillen waardevol doen zijn. Zo bleek tijdens een tamelijk uitvoerig interview-onderzoek, voorafgaande aan de opstelling van de vragenlijst, dat het vinden van een vorm van samenwerking tussen pedagogen en vakleerkrachten een nogal moeilijke zaak kan zijn. De noodzaak tot samenwerking, die gegeven is met het wettelijke onderscheid tussen algemene en speciale didactiek, werd in verscheidene gevallen ernstig belemmerd door tamelijk stereotype beschuldigingen over en weer. Zo kwam het voor dat de pedagogen de vakleerkrachten verweten dat zij er geen rekening mee hielden verbonden te zijn aan een beroepsopleiding. De vakleerkrachten zouden de kweekschool beschouwen als een soort ULO of HBS; zij zouden teveel hameren op de stof en te weinig aandacht besteden aan de didactiek.

De vakleerkrachten verweten de pedagogen soms een zekere hoogmoed; zij zouden weten hoe je les dient te geven zonder enig inzicht te hebben in de aard van het vak. Samenwerking tussen pedagogen en vakleerkrachten bleek vrijwel een onmogelijkheid in de gevallen dat de pedagogen onderling niet tot een zekere overeenstemming in didactische opvattingen konden geraken. De onderlinge verdeeldheid van pedagogen bood de vakleerkrachten een gereede aanleiding om zich verre te houden van ieder overleg. Vanuit een „underdogmentaliteit” van sommige vakleerkrachten t.o.v. de pedagogen werd gesteld „die moeten ons wat vertellen over didactiek, ze komen zelf niet uit het probleem”.

De moeilijkheden die zich voor kunnen doen in de relatie tussen pedagogen en vakleerkrachten kunnen verklaard worden uit het geconstateerde verschil in opvattingen tussen beide groepen. Aan een dergelijke „verklaring” hebben wij echter niet zoveel. Belangrijker is te weten waarop het verschil in opvattingen berust. Naar onze mening vormt het verschil in opvattingen een afspiegeling van het verschil in taken zoals die in de huidige opzet van de kweekschool verdeeld zijn tussen de pedagoog en de vakleerkrachten. De vakleerkracht weet zich gebonden aan het leer- en examenprogramma voor het vak dat hij onderwijst. Hij is primair gericht op zijn vak en voelt zich niet in eerste instantie verantwoordelijk voor het geheel van de onderwijzersopleiding. Behalve de stof dient de vakleerkracht de speciale didactiek van die stof te onderwijzen. Hoewel de stofomschrijving vrij uitgebreid is, zijn de aanwijzingen voor de speciale didactiek uiterst summier. Zo wordt bijvoorbeeld de didactiek van het vak Nederlands geheel niet genoemd in het examenprogramma. Naast deze zijn er een aantal andere factoren die het onderwijs in de speciale didactiek belemmeren. Vanuit zijn oriëntatie op zijn vak komt de leraar weldra tot de ontdekking „dat de leerlingen te kort schieten in de meest elementaire kennis van het vak”. Afgezien van het waarheidsgehalte van deze en dergelijke uitspraken moet

geconstateerd worden dat een en ander leidt tot een verwaarlozing van de speciale didactiek. De leraar stelt zich tot taak de kennis van de leerling te vergroten, aangezien hij in de overtuiging leeft dat men eerst de stof voldoende moet beheersen alvorens men aan de speciale didactiek van die stof kan beginnen. De opvatting van de leraar in deze is strijdig met die van de leerlingen. De leerling stelt de didactiek centraal, getuige de reacties van leerlingen op uitspraken als: „de stof die je later voor een les nodig hebt kun je je altijd nog wel eigen maken bij het voorbereiden van de les, maar de didactische methode moeten ze je leren op de kweekschool” (zie Roggema, 1970). In de huidige structuur ligt de taak van de pedagogiek-leraar primair op de beroepsmatige kant van de opleiding. Hij is belast met het onderwijs van psychologie, pedagogiek en algemene didactiek. Waar de vakleerkracht primair verantwoordelijk is en georiënteerd is op een specifiek kennisgebied, heeft de leraar pedagogiek een grotere verantwoordelijkheid voor het geheel van de onderwijzersopleiding. Hij stelt de vorming tot onderwijzer centraal.

Vanuit het verschil in gerichtheid en verantwoordelijkheden kunnen de verschillen in opvattingen tussen pedagogen en vakleerkrachten verklaard worden. Gezien zijn verantwoordelijkheid voor één bepaald kennisgebied is het aannemelijk dat de vakleerkracht een relatief sterke nadruk zal leggen op zijn autonome positie. De leraar pedagogiek zal gezien zijn gerichtheid op het totaal van de opleiding meer gericht zijn op een grotere mate van afstemming tussen de leraren onderling. Om van de kweekschool een beroepsopleiding te maken zal hij overleg tussen leraren over stofkeuze, aan-

sluiting vakken, didactische principes, etc. willen bevorderen. Ten einde een integratie van de activiteiten van de verschillende leraren mogelijk te maken zal de leraar pedagogiek minder geneigd zijn het accent te leggen op zijn autonomie.

Hoewel wij hier slechts oppervlakkig kunnen aanduiden waarop het verschil in opvattingen tussen pedagogiek-leraren en vakleerkrachten berust, zijn wij van mening dat het in eerste instantie waardevol is het verschil te signaleren. Voor het optimaal functioneren van de kweekschool is een goed samenspel tussen pedagogen en vakleerkrachten vereist. Mogelijk vormen de hier vermelde gegevens een impuls tot verder onderzoek dat leidt tot een betere samenwerking tussen de beide groepen van leraren.

Literatuur

- Dr. J. Roggema (1969), *De Schoolse School, een oriënterend onderzoek naar kenmerken van de school als organisatie*. Van Gorcum, Assen.
Dr. J. Roggema (1970), *De beroepsopleiding tot onderwijzer, het oordeel van leerlingen*. In *Ped. Stud.*, maart 1970.

Noten

1. De gegevens van 65 pedagogiek-leraren werden vergeleken met die van 240 andere leraren; 39 leraren Nederlands, 27 moderne talen, 34 wis- en natuurkunde, 16 geschiedenis, 25 aardrijkskunde, 12 biologie, 25 lich. opvoeding, 26 muziek, 20 handenarbeid, 16 tekenen.
2. De verschillen tussen de antwoordfrekwenties werden op significantie getoetst met behulp van de Mann-Whitney U test. z op 5%-niveau = -1.64.